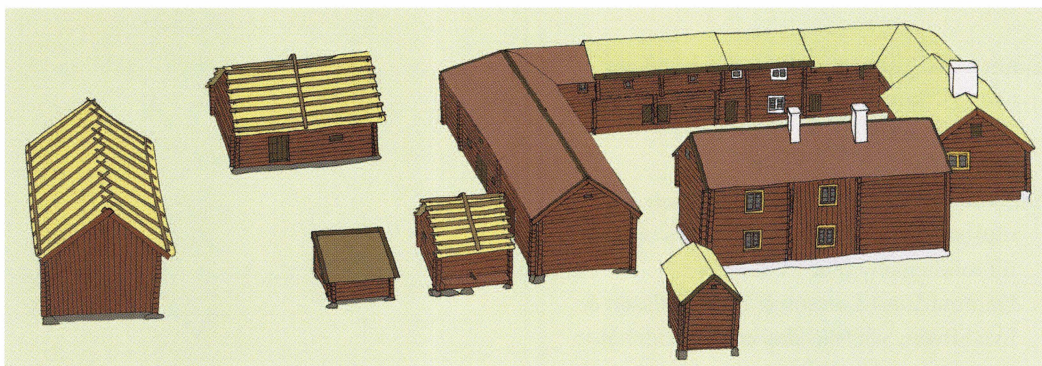

Skapandet av Disagården – att samla och ordna de kringströdda fragmenten

PER LUNDGREN

Gränbygården på Disagården vid tiden för invigningen 1931. Illustration av Per Lundgren efter flygfoto.

Inledning

Runt om i Uppland finns ett anseeligt antal hembygdsföreningar med hembygds gårdar där traktens äldsta och märkvärdigaste byggnader har samlats. Ibland har man strävat efter att inrätta miljöer som visar det gamla bondelivet och ibland står byggnaderna var och en för sig, i sin egen rätt. Vetenskapssamhället

och kulturmiljövården står i tacksamhetsskuld till alla de hembygdsföreningar som arbetat och arbetar för att bevara de materiella spillrorna från en svunnen tid. På hembygds gårdarna finns ännu möjlighet att studera medeltida timmerteknik, 1700-talets allmogeiinteriörer och 1800-talets tröskningsmetoder, många gånger med kunniga eldsjälar som ciceroner. Ibland framförs att de flyttade byggnad

derna skulle ha förlorat sitt värde genom att de inte längre finns kvar i sitt ursprungliga sammanhang, i den miljö som de formades av och som de användes i. Det ligger något i det. Sammanhanget ger en rikare upplevelse och förståelse. Samtidigt är det ur flera synvinklar en tveksam ståndpunkt. Det stora flertalet uppländska hembygdsgårdar skapades under 1930-talet. Det var en tid med akuta räddningsaktioner och en känsla av att de materiella resterna från det förindustriella jordbrukssamhället snabbt var på väg att helt försvinna. Hembygdsgårdarna var ett sätt att "samla och ordna de kringströdda fragmenten", som Nils Ålenius skrev i UNT:s julnummer 1926. Med facit i hand vet vi att rädslan var befogad. Mycket lite av allmogens byggnader och miljöer finns bevarade i "sitt naturliga sammanhang" ute i landskapet. Detta är inte särskilt förvånande, eftersom det sammanhang som skapade miljöerna för länge sedan är försvunnet. Man kan inte heller påstå att en byggnad helt har förlorat sitt värde om den flyttats från sin ursprungliga plats eller sin "rätta" miljö. En äldre byggnad har naturligtvis ett värde i sig, precis som andra antikviteter. Vem hävdar på allvar att en utsökt gustaviansk byrå av stockholmsmästaren Haupt är värdelös om den inte står på kungliga slottet i Stockholm? Förmodligen ingen. Kan man då mena att en överkragad, facettimrad loftbod från 1600-talet inte har något kulturhistoriskt värde

om den inte står på sin ursprungliga plats?

Man kunde tro att Uppland med sin rika historia och sina värdefulla kulturmiljöer skulle vara tidigt ute med skapandet av hembygdsgårdar. Det stämmer inte. Något av ett startskott gick med friluftsmuseet Disagården, som kom att bli tongivande vid det flitiga anläggandet av hembygdsgårdar runt om i Uppland under 1930-talet och 1940-talet. Arbetet med att skapa Disagården inleddes 1926 och 1931 invigdes anläggningen. Upplands fornminnesförening och Upplands Nation var tongivande organisationer i Disastiftelsen, det organ som skapade och drev Disagården. Stiftelsen stod fram till 1970 som ägare. Då upplöstes den och dess tillgångar övertogs av Upplandsmuseet. Disagården gick in i ett nytt skede. Den spännande samling som Disagårdens byggnader utgör blev en del av Upplandsmuseets samlingar och Disagårdens verksamhet blev Upplandsmuseets. Nu är tiden mogen för en tillbakablick. Varför skapades Disagården, hur gick insamlandet av byggnader till och varför blev anläggningen som den blev?

Förgrundsgestalterna

Disagården kan ses som resultatet av några få personers brinnande engagemang för den gamla bondekulturen, även om en förutsättning för dess uppkomst var den

Nils Olov Ålenius.

Född i Yvre, Tierps s:n, Upsala l., 1896 ³/₉; studentex. vid Upsala h. allm. lvk 1915; student vid Upsala universitet ht. 1916; fil. kand. sept. 1923; H.

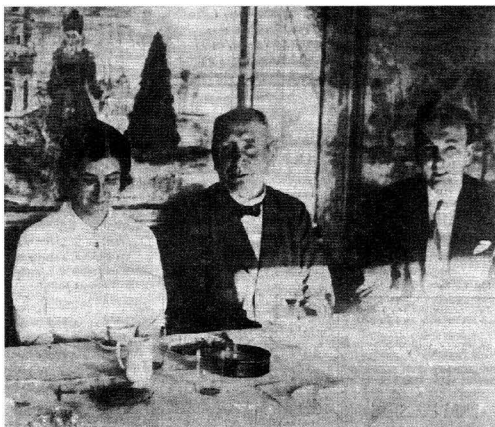
Nationens historiograf ht. 1919—ht. 1920; förste kurator vt. 1921—ht. 1921.

En ung Nils Ålenius porträtterad i Uplands Nations porträttkatalog 1926. Fotograf okänd.

gynnsamma jordmån för uppländska hembygdsprojekt som fanns under 1920- och 1930-talet.

Den största äran för Disagårdens tillkomst faller på *Nils Ålenius*. Nils Ålenius var den som ständigt drev projektet framåt och som redan från början fungerade som dess vetenskapliga ledare. Nils Ålenius hade ett brinnande intresse för den gamla materiella kulturen. Han hade redan i början av 1920-talet skaffat sig en stor del av den erfarenhet och kunskap som uppgiften krävde genom att leda allmogedelen av den legendariska folklivsforskaren Sigurd Erixons forskningsexpedition i Upplands bergslag 1920, endast

24 år gammal. Nils Ålenius föddes 1896 i byn Yvre i Tierps socken där hans familj hade ett jordbruk. Han tog studenten i Uppsala 1915 och sin filosofie kandidatexamen i ämnena litteraturhistoria, konsthistoria och religionshistoria 1923. Den litteraturintresserade unge mannen inspirerades av den beundrade tecknaren, poeten och folklivsskildraren Olof Thunman till att ägna sig åt den gamla bondekulturen.¹ På ett porträttfotografi från studietiden blickar en ung man med moderiktiga kläder och en modern, långhårig frisyr mot kameran. Nils Ålenius gjorde karriär inom Upplands nation, först som dess "historiograf" och sedan

Från vänster Wera von Essen, Erik Eriksson och Nils Ålenius vid en middag i samband med pressvisningen av Disagården 29 augusti 1930. Från Lt. Tiden 30 augusti 1930. Fotograf okänd.

som dess förste kurator, och kom på det viset att engageras som Upplands nations representant i Härkebergakommittén 1926. Härkebergakommitténs uppgift var att rädda den gamla kaplansgården i Härkeberga, men när den uppgiften var löst ägnade den sig åt att verka för ett friluftsmuseum vid Gamla Uppsala. Som sekreterare i kommitténs verkställande utskott hade Nils Ålenius en central roll i detta arbete. Han var nu 30 år gammal och full av energi. När Härkebergakommittén upplöstes och ersattes av Disastiftelsen fick Nils Ålenius samma centrala roll i Disastiftelsens verkställande organ, Disanämnden. Nils Ålenius blev Disanäm-

dens vetenskapliga ledare, men var också den som höll i presskontakter och oftast fungerade som nämndens ansikte utåt. Han framstår i tidningsklipp som en utåt-riktad och kanske lite yvig person, självsäker, elegant och med en god formuleringkonst. Under somrarna åkte Nils Ålenius ut på fältundersökningar i Uppland och under vintern vidtog föreläsningsserier.

På ett fotografi från en pressvisning inför Disagårdens öppnande syns Nils Ålenius leende mot kameran tillsammans med två andra personer: häradsdomaren Erik Eriksson i Fullerö och friherrinnan Wera von Essen på Salsta.

Erik Eriksson föddes 1868. Redan 1911 hade han valts in som lantmannarepresentant i Upplandsmuseets styrelse.² Hans verksamhet som auktionsförrättare betraktades som en tillgång vid insamlandet av föremål till museet. Han var 1926 en mogen man, 58 år gammal och ungtkarl på sin föräldragård. Han var en inflytelserik person med goda kontakter och stark ekonomi. Vid sidan av sina många ämbeten, han var bland annat vice ordförande i landstinget, hade han ett stort intresse för hembygden och dess kulturminnen. Sune Lindqvist har skildrat hur han, Petrus Hübinette och Erik Eriksson, "Fullerö", 1926 åkte iväg till Valsgårde för att titta på en liten kulle som Erik Eriksson ville ha arkeologerna åsikt om.³ Det var upptakten till de epokgörande undersökningarna av de prakt-

Häradsdomare E. E. Eriksson (till vänster i bild) tillsammans med landshövding Hammarskjöld. Fotograf okänd.

fulla båtgravarna, som Erik Eriksson fick äran av att ha upptäckt. Han sattes senare in som Gamla Uppsala kommuns representant i Disanämnden, där han valdes till stiftelsens skattmästare. Med sin praktiska erfarenhet var han ett stort stöd vid till exempel underhandlingar om inköp av byggnader och material. Erik Eriksson ägde en bil, en Ford, och med den skjutade han runt Nils Ålenius på dennes husesyner i landskapet. I ett minnesord över Erik Eriksson sägs det att han ägde en lugn betänksamhet och att han ofta långsamt besinnade en fråga. Han talade inte mycket under sammanträdena utan väntade till överläggningarna var över innan han sammanfattade det hela och gav sin mening.⁴

Wera von Essen porträtterad i *Upplands Nations porträttkatalog 1933–1941*. Hon blev hedersmedlem i *Upplands nation* 1929. Fotograf okänd.

Wera von Essen föddes i Stockholm 1890. Hon gifte sig 1913 med friherre Fredrik von Essen på Salsta. Riksantikvarien Sigurd Curman berättade om hur han som ung arkitekt var med om att resa en äreport över brudparet för att hälsa dem välkomna efter deras bröllopsresa. Wera von Essen engagerade sig intensivt i uppländska fornminnes- och hemslöjdsfrågor och blev vice ordförande i Disanämnden i egenskap av representant för Uppsala läns hemslöjdsförening. Nils Ålenius beskrev Wera von Essen som temperamentsfull, spontan och drivande. Hon såg till att saker och ting hände och drev på förhandlingar när hon tyckte att de blev för omständliga. I Nils Ålenius' minnesruna över Wera von Essen 1953

beskriver han hur hon genom sin optimism och pådrivande kraft gjorde den stora invigningsfesten 1931 möjlig att genomföra, trots de svindlande stora omkostnaderna.

Disastiftelsen berömde sig om att inte använda offentliga medel till verksamheten. I stället förlitade man sig på en välvillig allmänhet, generösa donatorer och stora, inkomstbringande fester. När Disagården hade brist på pengar under uppbyggnadsskedet 1928 övertalade Wera von Essen Erik Eriksson att testamentera ett större belopp till verksamheten. Enligt Nils Ålenius, som var med vid samtalet, sa hon "Jag tycker att vi två, som äger gårdar, ska hjälpa till, och jag ska lämna samma summa som häradsdomaren!".⁵ Det gemensamma testamentet innebar att Disastiftelsen skulle få 10 000 kr av Wera von Essen vid dennas bortgång och 20 000 kr av Erik Eriksson. Pengarna i testamentet omvandlades senare till kontanter som kom Disastiftelsen till godo. Det var inte första gången Erik Eriksson skänkte pengar till Disastiftelsen. Året innan, 1927, gav han 3 000 kr för att stiftelsen skulle kunna köpa in en manbyggnad till Gränbygården. Möjligen använde han denna gåva som ett påtryckningsmedel för att den typ av tvåvåningsbyggnad han ansåg passade till gården skulle förvärvas. På sin 60-årsdag lär Erik Eriksson ha sagt angående arbetet med Disagårdens uppbyggnad, som då var i det närmaste slutförd: "dyrt blev det men roligt var det".

Både Wera von Essen och Erik Eriksson var betydelsefulla och inflytelserika mecenater, i kraft av sina positioner i samhället, sina ekonomiska resurser och sina kontaktnät både bland ledande akademiker och bland samhällets toppar. Lika betydelsefullt i deras gärning för Disagården var deras brinnande intresse och djupa kunskap om den uppländska kulturhistorien.

En hembygdsgård i Gamla Uppsala?

Tankar på ett friluftsmuseum hade funnits länge i Uppsalas fornminneskretsar. Skansen, som invigdes 1896, var en inspirationskälla och förebild för många hembygdsvärdare. I Uppland gick det dock trögt. 1920 redogjorde folklivsforskaren Sigurd Erixon, vid denna tidpunkt på Nordiska museet i Stockholm, i UNT:s julnummer för den gångna sommarens fältundersökningar av uppländsk byggnadskultur.⁶ Han började med att konstatera att "av Sveriges tjugofyra landskap sakna fyra stycken alldeles friluftsmuseer: Bohuslän, Gästrikland, Lappland och – Upland."⁷ Efter att en genomgång av inventeringsresultatet avslutade Sigurd Erixon med en maning att föra den folkliga allmogekulturen vidare. Nils Ålenius, som var med på Sigurd Erixons fältundersökningar, delade säkert dennes önskan om ett uppländskt hembygds-

museum. 1926 var tiden inne att skrida till verket. I UNT:s jultidning 1926 skrev Nils Ålenius:

”De materiella resterna av allmogens kultur äro i Upland färre och mer stympade än i något annat landskap. Vill man göra sig en föreställning om ett bondehem i en viss trakt av Upland får man ofta utföra ett värkligt mosaikarbete; man får samla och ordna de kring-spridda fragmenten med ledning av de – ofta svävande och motsägande – uppgifter som ännu stå att erhålla.”⁸

Det var alltså bråttom om något av den gamla bondekulturen skulle kunna räddas till eftervärlden. En chans yppade sig två månader senare, och Nils Ålenius tog den.

Den första Disafesten

Själva grundplåten till Disagården var en fest som Härkebergakommittén med Upplands nation i spetsen arrangerade för att säkerställa Härkebergagårdens restaurering och bevarande.⁹ Festen genomfördes på initiativ av arkeologiprofessorn Oscar Almgren som en 1600-talsmarknad vid distingen i februari 1926. Ett av huvudnumren var framförandet av Messenius´ spel Disa. Drottning Disa var huvudperson i en saga av medeltida ursprung som Messenius utvecklade på vers i början av 1600-talet.¹⁰ Enligt sagan var Disa dotter till rådsherren Sjustin på Venngarn. Landet hotades av hungersnöd och kungen beslöt då att dräpa alla

gamla, sjukliga och lytta och offra dem åt Oden. Den rådiga Disa hade ett bättre förslag på hur nöden skulle lösas. Varför inte sända en del av befolkningen till obebyggda trakter längre norrut, där de kunde uppodla jorden? Kungen ville inte ta några råd innan Disa hade bevisat sin rådhighet. Han prövade hennes förmåga genom att ge henne en omöjlig uppgift. Han bjöd henne att komma till sig men ”ej till fots, ej till häst, ej åkande, ej seglande, ej klädd, ej oklädd, ej inom år eller månad, ej på dag eller natt, ej i ny, ej i nedan”. Disa löste uppgiften genom att hon spände två ynglingar för en släde. Hon ställde det ena benet i släden och det andra på en bock som leddes bredvid släden. Hon klädde sig i ett nät och kom till kungen tredje dagen före jul – som inte räknades till själva året utan som fyllnadsdag – i skymningen i fullmåne. Kungen fattade ett sådant behag i hennes förstånd och fågning att han tog henne till drottning. Sagans epilög är att Disas vishet aktades så högt att många svåra tvister hänsköts till hennes dom vid midvintersoffret i Uppsala, som därför fick namnet Disablot och Disating. Vad kunde alltså vara mer passande än att uppföra detta sedelärande och fantasieggande spel? Förberedelserna satte igång. Studenternas teaterförening engagerades som skådespelare och Upplands fornminnesförening lät nytrycka Aschanaeus Hustavla. Man anordnade lotterier och annat ”marknadsskoj” som skjutbana och

kaffehus. Festen blev en stor succé. Den inbringade inte mindre än 18 000 kronor i vinst sedan alla omkostnader blivit betalda.

Vart ska festpengarna gå?

Det stora överskottet innebar att Härkebergagården var räddad, men också att det fanns rejält med pengar över. Man diskuterade länge ett lämpligt sätt att använda pengarna. Upplands nations seniorer med Nils Ålenius i spetsen menade att medlen borde gå till upprättandet av en hembygdsgård i Uppsala. Nils Ålenius framförde att ett friluftsmuseum skulle betyda mycket för bevarandet av allmogebbyggelsen. En räddningsaktion av de spillror som återstod var brådskande, menade han, och det var i sista minuten om man skulle kunna få ihop en bild av hur våra förfäder i Uppland bodde. Dessutom hade Disafesten en lokalpatriotisk karaktär, och därför borde överskottet gå till något som är speciellt för Uppland. Även Nordiska museets representant, amanuensen Klein, stödde tankarna på ett friluftsmuseum och menade att järnet borde smidas medan det var varmt. Oscar Almgren, som tagit initiativ till insamlandet av pengar till Härkebergagårdens bevarande, var av en annan uppfattning. Han var kritisk till planerna på en hembygdsgård och till att medel som samlats in för Härkebergagården skulle gå till en sådan.¹¹ Han pekade på att kostnaden för att flytta byggnader var

mycket stor och menade också att det skulle vara svårt att entusiasmera Upplandsborna för ett friluftsmuseum. Att varje landskap och varje stad skaffar sig ett friluftsmuseum är inget argument för att Uppland ska göra samma sak. Tvärtom, Uppland borde skaffa sig något originellt, något "rotäktat". En gård bör bevaras på sin plats, i sin rätta miljö, och inte flyttas. Dessutom borde man tänka på effekterna av de ständigt förbättrade kommunikationerna. Är det inte bättre att frakta den intresserade allmänheten ut till "friluftsmuseet Uppland" än att släpa byggnader från en plats till en annan och skapa ett miniatyrskansen som för en ledsam och tynande tillvaro? frågade sig Oscar Almgren. Mötet beslöt att bordlägga frågan om hur överskottet skulle användas till nästa sammanträde, som var i maj. Vid detta möte beslutades att överskottet skulle gå till en hembygdsgård för centrala Uppland. Härkebergagårdens restaurering och bevarande hade blivit en stor framgång, och nu ville man skapa en centraluppländsk motsvarighet till denna gård. Härkebergakommittén tog sig uppgiften an.

Härkebergakommitténs val av plats

En av de första uppgifterna för Härkebergakommittén blev att bestämma en lämplig plats för hembygdsgården. Flera förslag diskuterades, men redan tidigt framstod Gamla Uppsala som en stark kandidat. Efter ett kommittésamman-

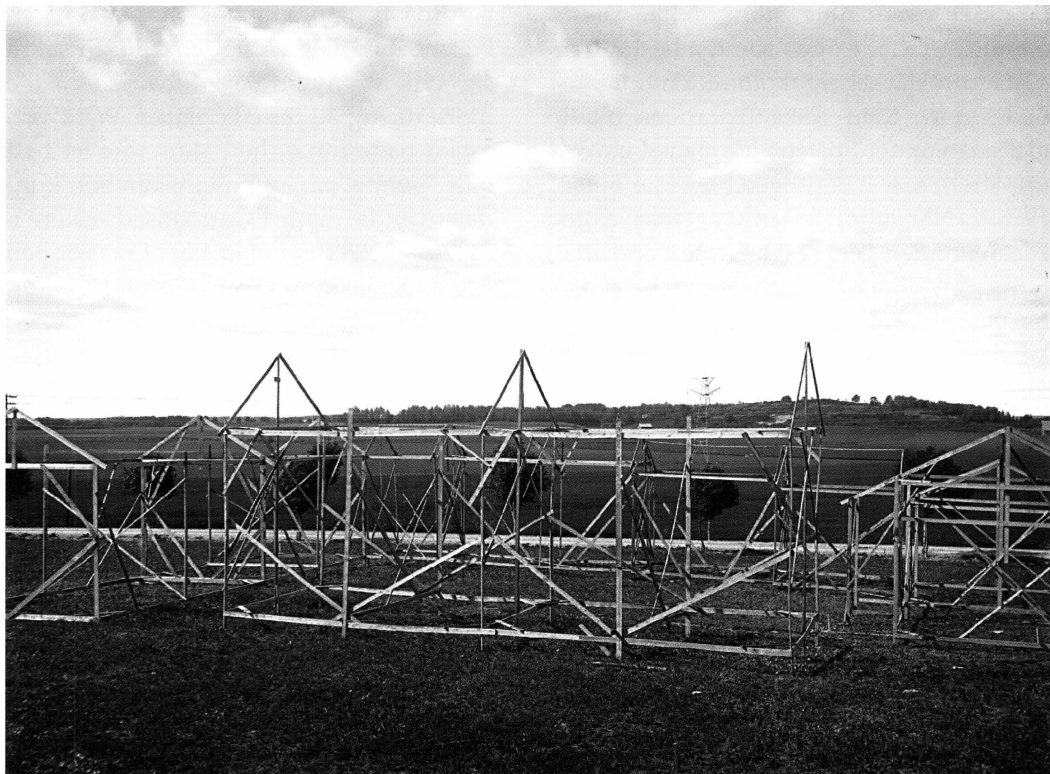
träde på Odinsborg i augusti 1926 besiktigade utskottet en tänkbar plats på prästgårdens mark. Platsen hade föreslagits av Erik Eriksson och denna och andra tänkbara platser i Gamla Uppsala förevisades av Sune Lindqvist, vid detta tillfälle docent i arkeologi och sedan tidigare bekant med Erik Eriksson i samband med upptäckten av båtgravarna i Valsgårde. Sune Lindqvist ledde de arkeologiska undersökningarna i samband med kyrkans restaurering och diskuterade vid flera tillfällen gårdens placering med Härkebergakommittén.¹² Under hösten fortsatte man att undersöka lämpliga platser. Förutom Gamla Uppsala var Graneberg och Rackarberget tänkbara kandidater. Undersökningarna gjordes i samråd med bland annat professorerna von Friesen och Rutger Sernander, bibliotekarien Oscar Lundberg och Erik Eriksson. Erik Eriksson hade låtit göra en karta över den föreslagna platsen på prästgårdsmarken i Gamla Uppsala som han förevisade utskottet. Efter diskussioner inom kommittén, där Petrus Hübinette, Nils Ålenius och Wera von Essen pläderade för ett snabbt beslut i enighet med Erik Erikssons förslag, beslöt man att anta detta och att vidta åtgärder för att förvärva det aktuella markområdet. Marken ägdes av kyrkan och var utarrenderad. Petrus Hübinette tog kontakt med arrendatorn, som ville ha en årlig ersättning på 75 kronor för den tid som var kvar på arrendet och en engångsersättning på 200

kronor för utförd täckdikning och frösådd på platsen, som nu var luzernvall. Man redde också ut hur en markupplåtelse skulle gå till, och kom till slut fram till att den skulle ske i form av en ändamålsupplåtelse som består så länge ändamålet är oförändrat.

Disanämndens val av plats

17 mars 1927 avvecklades Härkebergakommittén och arbetet med ett friluftsmuseum drevs vidare av i stort sett samma personer men under namnet Disastiftelsen och dess verkställande utskott Disanämnden. Erik Eriksson, som redan innan hade varit aktiv i arbetet men formellt inte varit medlem av Härkebergakommittén, tog plats i Disanämnden som representant för Gamla Uppsala kommun. Inför bildandet av Disastiftelsen föreslogs en ändamålsparagraf med följande lydelse: "Disastiftelsen i Uppsala har till ändamål att främja vården om folkliga kulturminnen inom Upland, i främsta rummet genom anläggande och underhållande av en hembygdsgård vid Gamla Uppsala, kallad Disagården"

Härkebergakommittén hade ju redan bestämt att anta Erik Erikssons förslag om placering på prästgårdsmarken, men frågan togs ändå upp till beslut i den nybildade Disanämnden.¹³ Den valda platsen var känslig. Uppsala högar och kyrkobyggnaden med den förmodade platsen för Adam av Bremens "hednatempel"

Brädmodeller av de olika husen sattes upp under sommaren 1928. På så sätt kunde man få en bra utvärdering av olika sätt att disponera området. Foto Paul Sandberg. PS06823.

betraktades liksom idag som nationalklenoder som inte fick solkas. Efter att ha besökt den föreslagna platsen samlades man på Odinsborg för att diskutera frågan.¹⁴ Sune Lindqvist, som representerade riksantikvarien, och konstnären Gunnar Hallström var med på mötet. Rutger Sernander redogjorde för Gamla

Uppsalas kulturhistoria och visade hur väl den tänkta storbondgården skulle passa in bland de övriga kulturminnena på platsen. Sune Lindqvist höll med och menade att det var onödigt och olämpligt att skjuta upp frågan ytterligare. Gunnar Hallström var av en annan åsikt. Han menade att platsen låg för nära fornminnes-

området och skulle störa detta. Disanämnden fattade ändå samma beslut om plats som Härkebergakommittén tidigare hade gjort. Med riksantikvariens bifall gick man under hösten vidare med markupplåtelsen, som slutligen blev klar i juni 1928.¹⁵ När upplåtelsen var klar satte Disanämnden genast igång med att sätta upp fullskaliga brädmodeller av de olika husens placering på den upplåtna marken.¹⁶ Man hade några olika förslag som man laborerade med. I första hand utgick man från en skiss som Nils Ålenius hade tagit fram för presentation på Disagillet i februari 1928, men flera alternativa planer utvärderades. Det man behövde ta hänsyn till var sådant som byggnadernas lägen i förhållande till vägar, vädersträck och nivåförhållanden. Man måste också ge byggnaderna den bästa placeringen ur kulturhistorisk synvinkel samtidigt som man måste ta hänsyn till högarna och kyrkan. Dessutom vill man bevara den vackra utsikten mot slätten.

”Det är inte alltid så lätt att vara riksantikvarie”

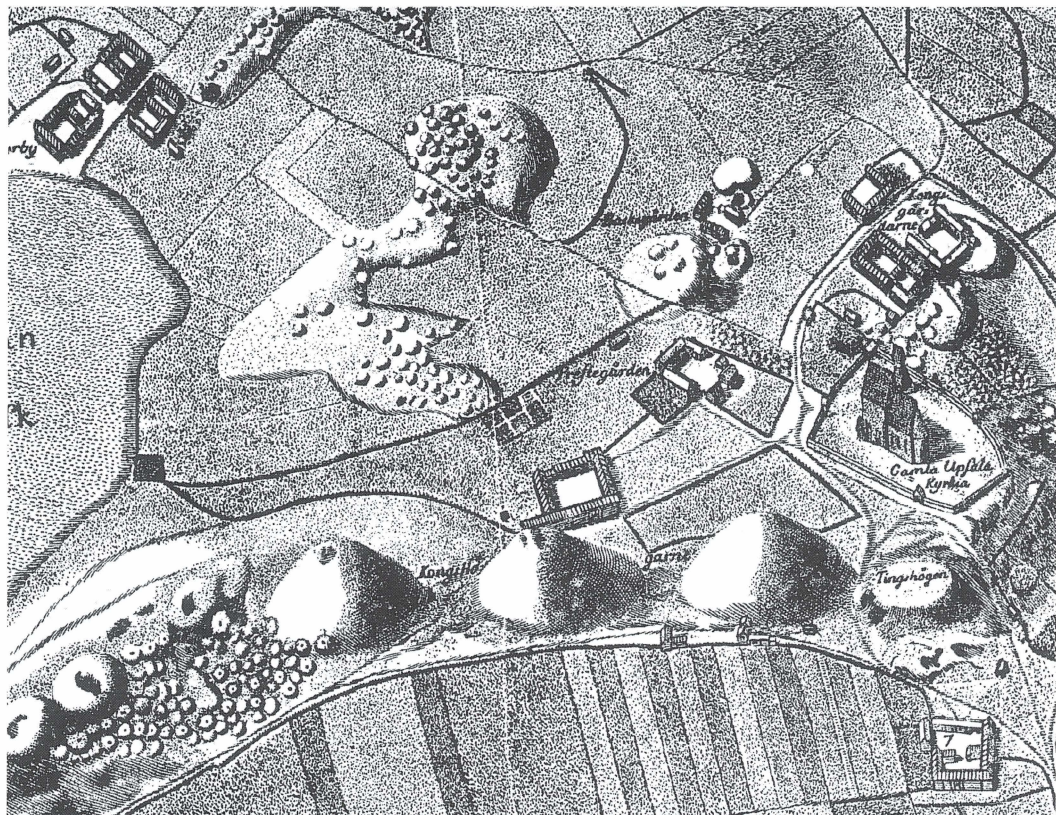
Alla var inte positiva till planerna. Doktor Gustaf Hallström, bror till Gunnar Hallström, hade fått i uppgift av Riksantikvariens att granska Disastiftelsens planer och han hade kritiska synpunkter på hembygdsgården förläggning till Gamla Uppsala.¹⁷ Disastiftelsen kände till detta och Wera von Essen skrev under sensommaren ett brev till Riksantikvarie

Sigurd Curman, som hon var personligen bekant med. Disastiftelsen ville försäkra sig om att inte Riksantikvariens skulle motsätta sig stiftelsens planer. Wera von Essen hade innan hon skrev brevet bett Nils Ålenius om argument som hon kunde använda. Sigurd Curmans svar kom 6 oktober 1928. Brevet är hållet i en öppen och informell ton. Sigurd Curman urskuldade sig för doktor Hallström, Riksantikvariens föredragande i fornminnesfrågor, som han menar påverkats ”icke så litet av sin broder Gunnar Hallström. Båda äro utan tvivel stora entusiaster för fornminnesvården, men i synnerhet Gunnar Hallström går ibland till vissa överdrifter.”¹⁸ Curman skriver att det är hans plikt att höra båda parter när olika meningar gör sig gällande, och att han inte har velat träffa något definitivt avgörande innan Gustaf Hallström kommit med sitt utlåtande. Riksantikvariens är tydlig när han fortsätter: ”Att Disastiftelsen får uppföra sina byggnader på den upplåtta tomten är ju utan vidare klart”. Han avslutar brevet med att skriva: ”För den nu ifrågavarande gårdsanläggningen kan Friherrinnan vara fullständigt lugn. Inga som helst hinder kommer att läggas i vägen för densamma. Men jag måste låta mina oppositionella herrar få tillfälle att tala ut och framhålla sina betänkligheter. Det är stundom allt vad som behövs för att de sedan skola vara lugna. Det är inte alltid så lätt att vara Riksantikvarie!”

När Gustaf Hallströms kritiska synpunkter presenterades i Uppsala Nya Tidning 8 oktober 1928 hade Disastiftelsen precis fått Riksantikvariens svar, och man kunde ta det hela med ro. Men vilka var Gustaf Hallströms synpunkter? Han menade att just detta område borde vara förbehållet de medeltida och förhistoriska kulturminnena. Om man försökte återuppliva gammal bebyggelsestämning och slättbondekultur genom att flytta dit byggnader skulle fornlämningarna bli lidande, menade han. De större värden som fanns i Gamla Uppsala skulle lätt kunna få sin stämning förstörd. Gustaf Hallström efterlyste också ett program för den friluftsmuseala verksamheten där planerna för framtiden beskrevs. Han befarade att Disagården skulle verka som en magnet som skulle suga till sig den ena "räddade" byggnaden efter den andra, tills området svälde över sina bräddar. Han konstaterade dock att de uppsatta brädmodellerna inte syntes från högarna eller kyrkan, och att planläggningen följde de principer som Riksantikvariens ett år tidigare hade godkänt. Hallström önskade ändå att Disastiftelsen skulle ompröva sitt beslut om förläggningen av hembygdsgården till Gamla Uppsala. Han föreslog Tingsberget i Vaksala som en lämpligare plats.

Disastiftelsen och Nils Ålenius bemötte Gustaf Hallströms uttalanden. Platsen var ju sedan länge bestämd, med Riksantikvariens gillande, och i Disastif-

telsens ändamålsparagraf stod det uttryckligen att den skulle verka för en hembygdsgård i just Gamla Uppsala. En intensiv debatt flammade upp under några dagar. Riksantikvariens godkände planerna 13 oktober 1928, under förutsättning att man utarbetade ett program för den friluftsmuseala verksamheten och att grundläggningsarbetena dagligen övervakades av en arkeolog.¹⁹ Dagen efter sammanträdde Disanämnden en sista gång i platsfrågan för att ta ställning till Gustaf Hallströms synpunkter. Disanämnden vidhöll sitt gamla beslut. Den 18 oktober 1928 skickade man ut en kommuniké där beslutet motiverades.²⁰ Man hade letat efter en miljö som var den naturligaste för de byggnader man anskaffat. Denna miljö var en by på slätten, helst på en gammal gårdstomt. Det var också viktigt att platsen hade goda förbindelser med Uppsala och att den i möjligaste mån var fredad från modern bebyggelse. En sådan plats fann man i Gamla Uppsala, Uppsalaslättnens gamla centralpunkt. Detta var också platsen för den äldsta kända avbildningen av den centralsvenska gårdstyp som kommittén ville rädda, i Peringskiölds berömda Gamla Uppsalakarta från 1709. Tyvärr hade man inte kunnat finna en plats på en gammal gårdstomt som var skyddad från modern bebyggelse, men den valda platsen låg i direkt anslutning till lämningarna efter en mindre gård, Backgården, som tidigare hade funnits strax väster om

Utsnitt ur kopparstick som visar Uppsala högar och några av Gamla Uppsalas gårdar.
Från Johan Peringskiölds *Monumenta Uplandica* 1710.

Kunggården norr om kyrkan. Från området hade man en vacker utsikt åt Bälinge- och Ärentunaslättarna, ut över den stora jordbruksbygd vars gamla byggnadskultur man ville återge. Det var också en av de mest orörda slättbilderna i närheten av Uppsala. Disanämnden preciserade också stiftelsens avsikt med

verksamheten. Man tänkte inte förlägga ett större friluftsmuseum med byggnadstyper från hela Uppland till Gamla Uppsala. Istället tänkte man sig en mindre anläggning för att visa byggnadsskicket hos allmogen i de delar av Uppland som haft Uppsala som kulturell och ekonomisk medelpunkt, "d.v.s. en fullstän-

dig bondgård från slättbygden norr om Uppsala, och därnäst några inom denna gård icke representerade variationer av vissa byggnadstyper, ordnade så att den ursprungliga större byggnadsenheten by antydes.”²¹

Platsfrågan var slutligen löst. Vid samma tid som kommunikén gick ut hade Disastiftelsen redan förvärvat huvuddelen av Disagårdens byggnader. Hur hade dessa förvärv gått till?

Jakten på byggnader

Mangårdslängorna från Gränby

Anskaffandet av byggnader till Disagården inleddes i maj 1926. Härkebergakommittén hade under våren annonserat att man letade efter byggnader till ett friluftsmuseum i Gamla Uppsala, och uppropet gav resultat. John Eriksson i Ramsjö, Björklinge, en känd fornminnesvårdare, lämnade upplysningar om en mycket ålderdomlig gård i Gränby som skulle rivras.²² Petrus Hübinette i Härkebergakommittén undersökte möjligheterna att förvärva de delar av gården som var aktuella för rivning. I juni 1926 sammankallade Petrus Hübinette kommitténs verkställande utskottet och redogjorde för ärendet.²³ Rivningen gällde mangårdens portliderslänga och bodlänga. Ägaren, Lundqvist, hade först begärt 5 300 kr för längorna men slog sedan ned priset till 3 000 kr. Lundqvist ville ha ett snabbt besked från Härkebergakom-

mittén eftersom han redan hade ett bud på försäljning av byggnaderna som timmer till ett skolbygge i Björklinge. Kommittén stod inför ett dilemma. De båda längorna verkade passa in utmärkt i planerna på ett friluftsmuseum för äldre uppländsk allmogekultur, med sitt ålderdomliga utförande och i sitt välbevarade skick. Samtidigt var man osäker på om det skulle bli möjligt att komplettera gården med de andra byggnader som krävdes för att skapa den kompletta central-svenska gård man var ute efter. Om man köpte gården riskerade man alltså att stå med byggnader man inte hade användning för och om man avstod från köp skulle byggnader, som senare kunde visa sig vara oersättliga, rivras. Nils Ålenius tyckte att man borde försöka få byggnaderna på öppet köp till hösten då en inventering av upplandsslätten skulle kunna vara gjord. Erik Eriksson visste emellertid att Lundqvist ville ha köpet upp gjort omedelbart, och det brann alltså i knutarna. På Wera von Essens förslag samlades kommitténs verkställande utskott fyra dagar senare på plats i Gränby. Dessförinnan hade Nils Ålenius gått igenom Nordiska museets fotografiska material från Uppland för att få så gott beslutsunderlag som möjligt, när det nu inte gick att utföra en fältinventering. Byggnaderna, som hörde till byns västligaste gård, Gränby nr 2, föll utskottet på läppen. Portliderslängan och bodlängan inköptes på stående fot för den begärda

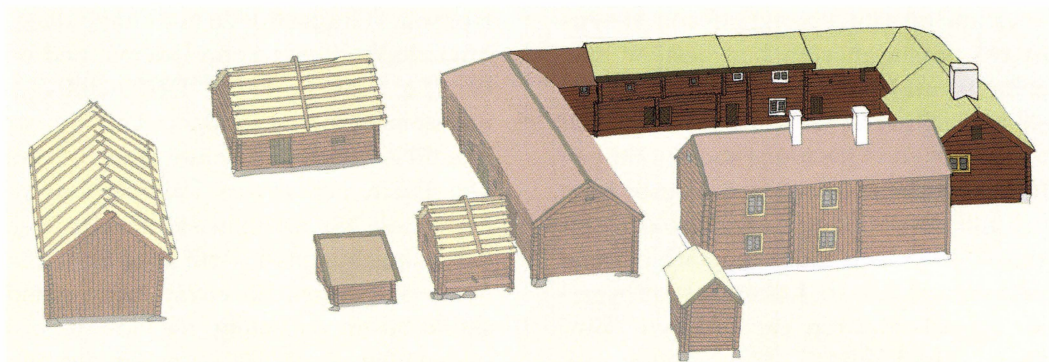

De inköpta mangårdslängorna på Gränby nr 2 innan flytten till Disagården. PS06793.

summan, 3 000 kr, och dagen efter tecknade man en försäkring på samma belopp. Byggnaderna fick tillsvidare stå kvar i Gränby.

Inköpet av de båda längorna, flera år innan det praktiska arbetet med flytt av byggnader påbörjades, kom att bli avgörande för hur det fortsatta samlandet av byggnader gick till och hur Disagårdens

mark senare kom att disponeras. Inköpet innebar på sätt och vis en låsning och skedde under stark tidspress. Stallängan som hörde till mangården ingick inte i köpet. Denna kom istället att köpas två år senare. Däremot ingick två par portstolpar till lidret i stallängan, som man skulle få så snart detta var nedrivet.

Mangårdslängornas placering på Disagårdens Gränbygård.

Sommarinventeringen av centrala Uppland

Under den följande sommaren utförde Nils Ålenius på Härkebergakommitténs uppdrag en inventering vars främsta syfte var att samla material för en rekonstruktion av den inköpta gården i Gränby.²⁴ Denna rekonstruerade gård kom senare att kallas "Gränbygården". Nils Ålenius besökte 20 socknar, huvudsakligen norr om Uppsala. Många gånger fick han skjuts av Erik Eriksson. Dessutom intervjuade han människor som bott på gården i Gränby för att få uppgifter bland annat om hur gården sett ut tidigare, vilken inredning man haft och hur de olika rummen användes. Inventeringen fick mycket stor betydelse för Disagårdens framväxt och Nils Ålenius olika ställningstaganden vid utformningen, både på lång och kort sikt. Här grundlades till exempel Nils Ålenius bild av vilken tak-

täckning det traditionellt hade varit på de olika husen. På nästan alla ställen han besökte passade han på att ställa frågor om detta, och kom fram till att traditionen i centrala Uppland var torvtak på mangårdens byggnader och halmtak på fågårdens. I ett följebrev till inventeringsredogörelsen ställt till Härkebergakommittén 10 augusti 1926 skrev Nils Ålenius att mangården borde kompletteras med en manbyggnad som har köket som huvudrum, eftersom gårdens andra viktiga rum, anderstugan eller feststugan, på gården i Gränby låg i källarstugan. En vanlig parstuga, som har lika stort kök som anderstuga, passade därför inte. Nils Ålenius hittade bara en manbyggnad som hade samma typ av planlösning som bottenvåningen i manbyggnaden på Gränby, med köket som huvudrum och en mycket kort anderstuga. Denna var

dock inte till salu. I övrigt pekade Ålenius ut två parstugor som han bestämt menade var att föredra bland de han undersökt: en i Stolvreta i Ärentuna socken och en i Ytterbyn i Skuttunge socken. Stugan från Skuttunge, som låg i skogsbygden och tillhörde Kiplingeberg, bestod av ett stort kök, en liten anderstuga och två små kammare på gaveln. Köksdelen var byggd för sig och fönstren var små och "tämmligen ålderdomliga". Förmodligen fick Nils Ålenius tipset om stugan från Kiplingebergs ägare, Anna och Ebbe von Engeström.²⁵ Inventeringen pekade ut ytterligare ett antal byggnader som intressanta, bland annat ett portlider från Lälunda²⁶, en bod från Stora Källbo²⁷ och en tvåvåningsbyggnad från Nyvla i Bälunge²⁸. Samtliga dessa byggnader, liksom Ytterbystugan, kom senare att förvärvas till Disagården. Annars konstaterade Nils Ålenius att mycket litet av allmogebebyggelsen från tiden innan skiftena fanns bevarat i socknarna närmast Uppsala. Speciellt gällde detta fähus och stall. Denna erfarenhet ledde till att man i det fortsatta arbetet riktade in sig på hela Norduppland vid insamlandet av byggnader.

Manbyggnaden till Gränbylängorna

Efter att man köpt in byggnaderna från Gränby och Nils Ålenius gjort sin inventering i Uppsalatrakten diskuterade Härkebergakommitténs verkställande utskott vid ett möte på Odinsborg i Gamla

Uppsala 11 augusti 1926 hur Gränbylängorna skulle kunna kompletteras med en lämplig manbyggnad.²⁹ Den manbyggnad som fanns på gården i Gränby var inte till salu och därför inte aktuell. Wera von Essen och Petrus Hübinette argumenterade för att man skulle skaffa en tvåvåningsbyggnad, i stil med den som fanns på gården. En envåningsbyggnad skulle bli för oansenlig, menade de, och byggnaden skulle bli lägre än den angränsande källarboden. Nils Ålenius, å sin sida, menade att en envåningsbyggnad skulle vara riktigast. Troligen avsåg han att tvåvånings manbyggnader var ett 1800-talsfenomen, medan de inköpta byggnaderna från Gränby var från 1700-talet. Nils Ålenius tänkte sig att byggnaderna skulle återföras till sitt ålderdomligaste kända skick, och för att Gränbygården skulle bli en trovärdig 1700-talsgård krävdes en envåningsbyggnad. Han hade ju dessutom i sin inventeringsredogörelse, daterad dagen innan mötet på Odinsborg, argumenterat för en byggnad som hade ett stort kök och endast en underordnad anderstuga. Förmodligen hade han Ytterbystugan i tankarna. Wera von Essen framkastade att man kunde köpa två manbyggnader. Frågan fick sin lösning av Disanämnden först under våren 1927, då beslöt man sig för att rikta in sig på en tvåvåningsbyggnad. Både Wera von Essen och Petrus Hübinette hade tidigare talat för en tvåvåningsbyggnad och med övergången till Disanämnden

Manbyggnaden på Gränby nr 2. Till höger i bild helgdagsstugan. PS06905.

fick tvåvåningsbyggnaden ytterligare en kraftfull förespråkare genom skattmästaren Erik Eriksson. När Erik Eriksson åtog sig att bekosta en tvåvåningsbyggnad bestämde sig Disanämnden för att rikta in sig på en sådan. Nyvlastugan, som Nils Ålenius hade fått ögonen på under sin sommarinventering 1926, var den främsta

kandidaten men den var inte perfekt för sitt ändamål. För att få kännedom om andra tvåvåningsbyggnader skickade Disanämnden ut en rundskrivelse till landskapets fornminnesvårdare där man frågade dels efter äldre knuttimrade tvåvåningsstugor, dels efter väggfast inredning.³⁰ Med ledning av de inkomna sva-

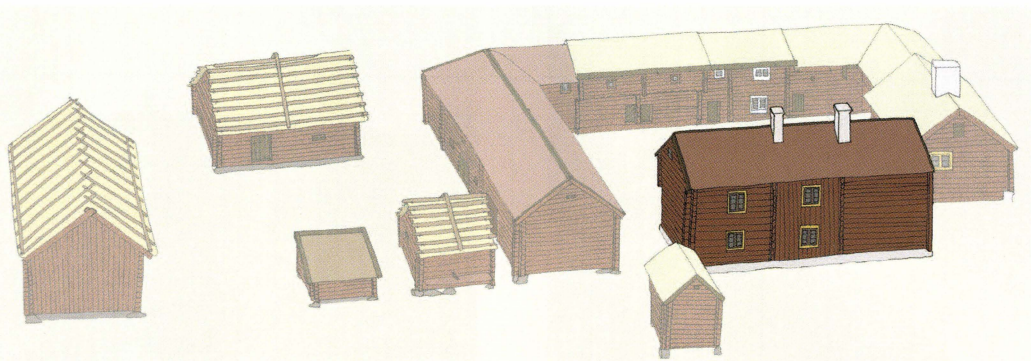

Den gamla manbyggnaden i Nyola i Bälinge socken innan flytten till Disagården. PS08917.

ren gjorde utskottet fem resor. Ingen av resorna ledde till inköp. Samtidigt diskuterade Nils Ålenius, som fortfarande inte var övertygad om det rätta med en tvåvåningsbyggnad, valet av byggnad med sin mentor Sigurd Erixon.

Sigurd Erixon reste vid flera tillfällen upp till Uppsala under hösten 1927 för samtal och besiktningar. 16 september

1927 träffade Nils Ålenius Sigurd Erixon i Uppsala. Enligt Nils Ålenius' anteckningar efter mötet hade Sigurd Erixon inget att invända mot att man anskaffade en tvåvåningsbyggnad som manbyggnad till Gränbygården. Han menade att de två envåningsbyggnader som också var aktuella, den i Storvreta och den i Ytterbyn, "Skuttungestugan"³¹, var ungefär likvär-

Nyolastugans placering på Disagårdens Gränbygård.

diga men att Skuttungestugan ändå var att föredra med hänsyn till denna byggnads plan och höjd. På ett mer övergripande plan ansåg Sigurd Erixon att det viktigaste var gårdens enhetsprägel och att man inte skulle tänka så mycket på att få intressanta enskilda byggnader. Sigurd Erixon var mycket belåten med förvärvet av en bod från Grimsta i Ärentuna. Frågan om anläggningens tidsprägel togs också upp. Här fanns det två vägar att gå, att tidsbegränsa anläggningen eller att inte göra det. Om man tidsbegränsade, till exempel till tiden 1750–1850, fick man göra rekonstruktioner grundade på säker kännedom om ursprungsförändret. Med en sådan tidsbegränsning vore en envåningsbyggnad riktigtast som manbyggnad. Om man inte tidsbegränsade anläggningen skulle man i princip behålla byggnaderna i det skick de var i. En två-

våningsstuga vore intressant som exempel på en inte så vanlig stugtyp som dessutom skulle ha fördelen att erbjuda fler utställningsrum. Nils Ålenius gav Sigurd Erixon i uppdrag att göra ett skriftligt utlåtande om valet av byggnad som ett stöd inför Disanämndens kommande beslut. Han sonderade samtidigt möjligheterna att förvärva stugan i Ytterbyn. 26 september 1927 ringde han upp Ebbe von Engeström på Kiplingeberg och förhörde sig om möjligheterna att få köpa stugan.³² Ebbe von Engeström meddelade att Disanämnden skulle få köpa stugan för 500 kr. I köpet skulle inte ingå murar och taktegel.

30 november skickade Sigurd Erixon sitt utlåtande angående valet av byggnader till Disanämnden. Sigurd Erixon hade gjort ganska ingående studier av de olika alternativen och besökt Gränby nr 2 på

Stugan från Ytterbyn i Skuttunge innan flytten till Disagården. PS06674.

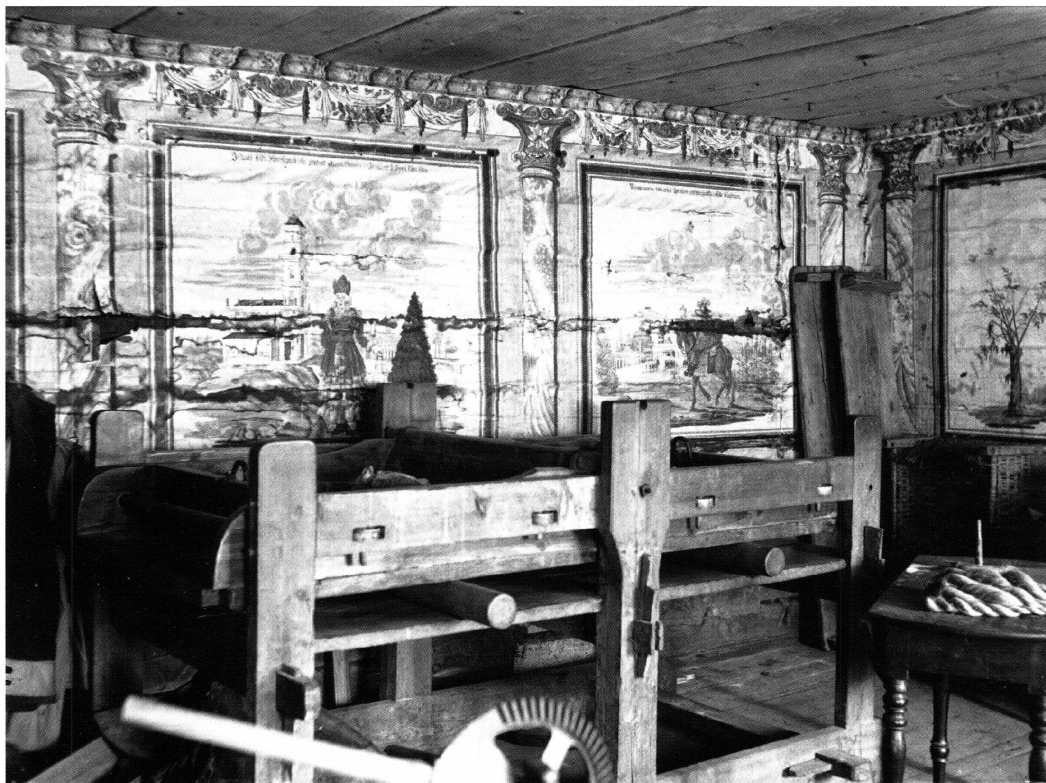
plats i Björklinge. Sigurd Erixon skrev att det inte finns något hinder ur kulturhistoriskt synvinkel att välja en tvåvånings manbyggnad till Gränbygården, eftersom större bondgårdar även i centrala Uppland ofta utrustats på detta sätt under 1800-talets lopp. Erixon menade också att en liten låg parstuga av 1600-talstyp skulle harmonisera sämre med de vinkelbyggda uthuslängorna än en tvåvåningsstuga – här framförde han alltså samma synpunkter som Wera von Essen och Petrus Hübinette hade gjort ett år tidigare. Förmodligen syftande på stugan från Ytterbyn skriver han att om man vill förvärva en 1600-talsstuga för att rädda den från rivning, så kan man göra det, men placera den bredvid gården och fortfarande låta tvåvåningsbyggnaden vara manbyggnad. Erixon tyckte att den föreslagna tvåvåningsstugan från Nyvla kun-

Bärbystugan innan flytten till Disagården. PS06723.

de användas, men var inte direkt imponerad. Stugan hade inget större kulturhistoriskt värde, menade han. Den var också mycket smal vilket medförde att rummen blev ganska små. Trots det tillstyrkte han förvärv om ingen lämpligare byggnad kunde hittas, bland annat med tanke på det relativt låga priset.

Som ett komplement till Nyvlastugan tyckte han det vore önskvärt att parstugan på Bärby nr 1 i Östervåla socken, som också hade kommit upp till förslag på förvärv, inköptes. I anderstugan fanns målningar av den kända dalmålaren Hans Wikström och det var i första hand dessa målningar som gav byggnaden dess värde. Att bara köpa målningarna och låta byggnaden stå kvar vore dock förkastligt. Sigurd Erixon bedömde att kostnaden för att restaurera och konservera målningarna skulle vara omkring

Målningarna i Bärbystugans anderstuga innan byggnadens flytt till Disagården. PS09084.

500 kr. Om Bärbystugan trots allt inte inköptes rekommenderade Sigurd Erixon ett inköp av Ytterbystugan, som han menade var högst intressant genom sina små fönster, sina båda framkamrar och sin trevliga öppna spis i anderstugan.

Nils Ålenius föll till föga. Disanämnden beslöt att följa Sigurd Erixons förslag. 23 december 1923 köpte Disastiftelsen

Nyvlastugan av E Gustafsson för 3 000 kr.³³ Tre dagar tidigare hade man köpt Bärbystugan för 1 800 kr.³⁴ Stugan utgjorde då en flygel till manbyggnaden på gården. Målningarna ingick i priset. Tanken var att Bärbystugan skulle stå som "undantagsstuga" till Nyvlastugan. Ett år senare, 21 november 1928, köpte Disastiftelsen äntligen den gamla manbygg-

naden på Ytterbyn i Skuttunge av Ebbe von Engeström för avhämtning senast 1 juni 1930. Stugan kostade 400 kr. Byggnaden var en av de som Nils Ålenius skattade högst ur kulturhistorisk synvinkel, och som han ju gärna hade sett som Gränbygårdens manbyggnad. Även Oscar Almgren vurmade för Ytterbystugan. När man under sommaren 1928 hade experimenterat med olika byggnadsplaner för Disagården hade Nils Ålenius bett om Oscar Almgrens synpunkter på de olika förslagen. Oscar Almgren svarade i ett brev 12 juli 1928 att det vore stor skada om "denna äldsta kända och så sälla typ av mangårdsbyggnad skulle saknas i vårt lilla översiktskomplex av uppländskt byggnadsskick".³⁵

Först den 2 februari 1929 köpte Disastiftelsen det stall med tillbyggt lider som hörde till de övriga mangårdsbyggnaderna från Gränby nr 2. Köpesumman var 500 kr för stallet och 200 kr för lidret.³⁶ Man hade avvaktat med inköpet eftersom man var osäker på om byggnaden var i tillräckligt bra skick för att kunna tas ner och sättas upp på Disagården.

Fägårdsbyggnaderna samlas in

Kompletteringen av mangården hade föregåtts av ingående undersökningar. När det gäller fägården var situationen en annan. Här var det inte fråga om en komplettering utan om anskaffande av helt nya byggnader. Ganska snart blev det tydligt att Nils Ålenius och de andra i

Disanämnden inriktade sig på att rekonstruera en typisk centralsvensk gård från slättbygden norr om Uppsala, snarare än 1700- eller 1800-talsvarianten av just Gränby nr 2. Gränby nr 2 var en ovanligt stor gård, den största i byn, och hade större och fler ekonomibyggnader än de andra gårdarna. Det var en välbärgad slättbondgård med ansenlig spannmålsproduktion och ett ganska stort antal djur.³⁷ Gårdens rikedom tog sig uttryck i den närmast överdådiga mangården med alla sina bodar, helgdagsstugan och den stora, tvåvånings manbyggnaden, men mangården hade sin nödvändiga motsvarighet i en mycket stor fägård med alla de produktionsanläggningar som krävdes. Gränby nr 2 hade en logräcka med två tröskgolv och fyra lador vid tiden för laga skifte 1869. Räckan var nästan 40 meter lång och till detta kom en flankerande halmbod. Det fanns ett fähus och fårhus med tillbyggt lider under gemensamt tak som var 23 meter långt och 7 meter brett. På fägården fanns det också ett 20 meter långt svinhus med halmlider.³⁸ Fägårdsbyggnaderna på storskifteskartan från 1776 är nästan lika omfattande som vid laga skifte och bör ha inrymt ungefär samma funktioner. En rekonstruktion av en sådan omfattande och "modern" fägård tycks inte ha varit aktuell, vilket kan ha haft både praktiska och kulturhistoriska skäl.

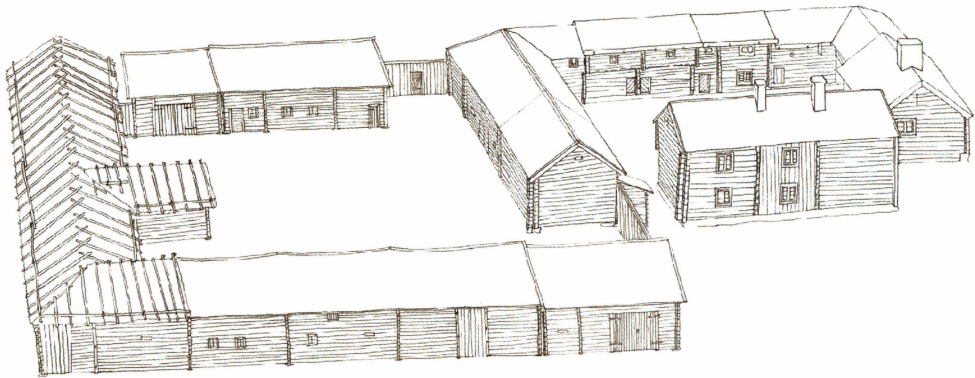
I februari 1928 presenterade Nils Ålenius vid det första Disagillet ett förslag

Interiör från fägården på Gränby nr 2. PS09119.

till placering av byggnaderna vid Disagården.³⁹ I detta förslag var Gränbygårdens fägård betydligt större än den som kom till utförande, om än inte lika stor som på Gränby nr 2. Nils Ålenius hade också låtit ta fram en perspektivskiss som visade anläggningen från norr. Det var denna utformning av fägården som man tänkte sig – om man nu kunde hitta rätt byggnader. Byggnader för djur

slits hårt och ruttnar fort på grund av djurens kroppsvärme och den höga fuktbelastningen. Nils Ålenius hade tidigt konstaterat att det skulle bli svårt att finna äldre bevarade fähus i socknarna närmast Uppsala, men samma sak bör ha gällt hela Uppland. Av praktiska, ekonomiska skäl och av kulturhistoriska skäl var det dessutom bara byggnader som saknade användning och som stod inför hot om

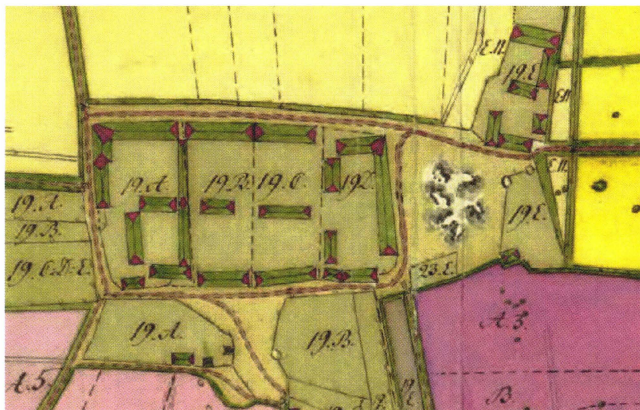
Rekonstruktion av Gränby nr 2:s fägård vid tiden för laga skifte. Rekonstruktionen bygger på laga skifteshandlingar samt Nils Ålenius' intervjuer 1926 av fru Lidfors, som föddes på gården 1860.

rivning som var aktuella. Den typ av stora ekonomibyggnader som hade funnits på Gränby nr 2 kunde ha varit svåra att få tag på eftersom de fortfarande hade sin användning i jordbruksproduktionen. Att byggnaderna saknade användning innebar å andra sidan inte nödvändigtvis att ägaren var villig att överlåta dem. Det fanns en marknad för begagnat timmer och det kunde också ligga Disanämnden i fatet att ett villkor var att byggnaderna måste få stå kvar orörda i flera år innan de flyttades till Gamla Uppsala.

1928 gjordes en rundskrivelse där man frågade efter knuttimrade, äldre ekonomibyggnader som skulle kunna komplettera den mangård man nu hade klar. Man efterfrågade fähus, fårhus, svinhus, loge, höbod, bastu och smedja. På svars-

kortet skulle man förutom ägarens namn och adress uppge byggnadens ålder samt möjlighet till förvärv. Kortet skickades ut till socknar i hela Uppland. Nils Ålenius hade ju redan vid sin inventering 1926 konstaterat att det inte fanns mycket att hämta när det gällde äldre fägårdsbyggnader i trakten av Uppsala.

6 augusti 1928 rapporterade Efraim Ringfors i ett brev om byggnaderna på Lilla Bultebo i Tierps socken, som han har undersökt för Disastiftelsens räkning. Han var mycket imponerad av gårdsmiljön, och speciellt ladugården och logen var intressanta. Han lät meddela att byggnaderna tillhörde Stora Kopparberg.⁴⁰ De hade redan tilldragit sig bolagets intresse som kulturminnen och åsatts bevarandebestämmelser. De var därför

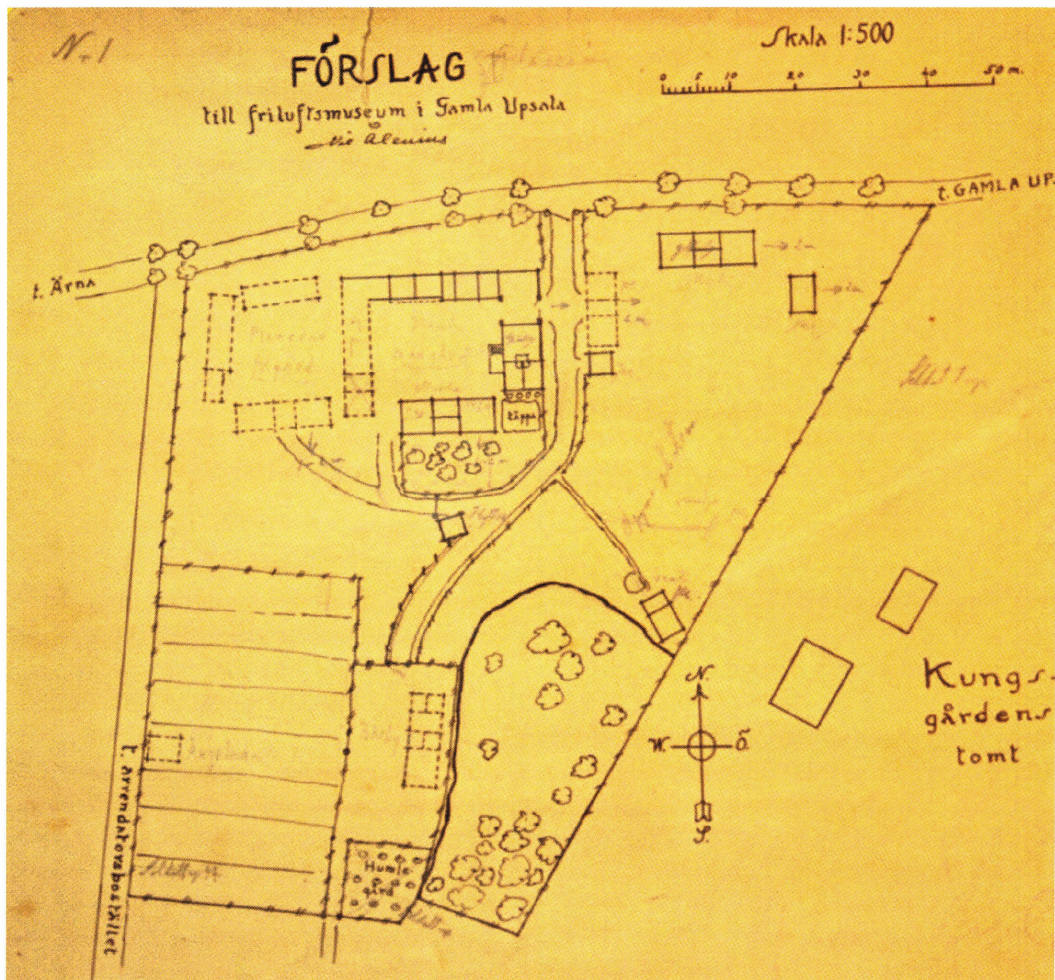

Utsnitt av storskifteskarta 1769 över Gränby 1–5 i Björklinge socken. Gränby nr 2 är den västligaste av gårdarna och den enda som har en fullt utvecklad centralsvensk gårdsform. Lantmäteristyrelsens arkiv, akt B5–12:2.

väl bibehållna. Efraim Ringfors skrev att detta var den äldsta gård bolaget hade i sin ägo. Ladan och ladugården stod lite grand vid sidan av de övriga husen och den medföljande skogvaktaren trodde därför att det inte skulle vara alldeles omöjligt att förvärva dem till Gamla Uppsala. Ladugården hade måttet 5x8 meter, ett innertak av handkluvet virke och en fullständig båsinredning. Disastiftelsen blev intresserad.

Lilla Bultebo var ett mindre torpställe vid Tierps norra allmänning som låg under Stora Kopparberg Bergslags Aktiebolag. Av Rikets Ekonomiska Kartverk 1862 framgår att torpet var ett icke mantalsatt skattetorp. Torpet särredovisades inte utan behandlades tillsammans med skattehemmanet Stora Bultebo och ett

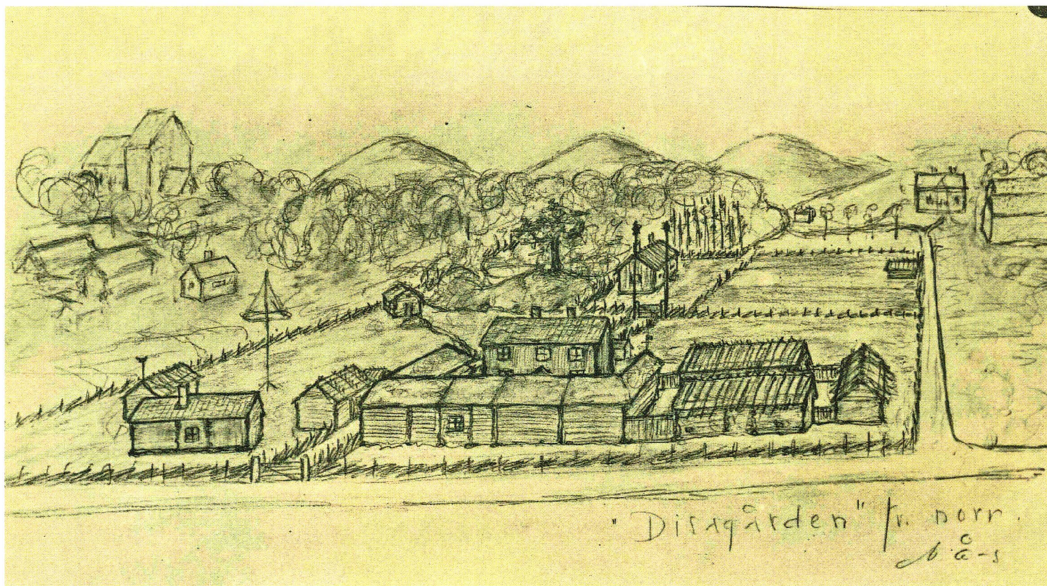
torp som hörde till detta hemman. Totalt till alla dessa enheter fanns det 412 kvadratrek åker och ungefär lika mycket äng, alltså ungefär 35 ha vardera. Lilla Bultebo var ganska långt från den "bondeadel" som Disagårdens Gränbygård skulle illustrera, men ladugården var både ålderdomlig och välbevarad och skulle passa väl in på Disagården. I januari 1929 skickade man en förfrågan till Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag där man bad om ladugården och ytterligare tre byggnader som ägdes av bolaget.⁴¹ Den vid sidan av ladugården kanske viktigaste av dessa byggnader var en tröskkloge från början av 1800-talet från Gråmuren i Björklinge socken, som liksom ladugården från Lilla Bultebo var tänkt för Gränbygårdens fägård. Gråmuren låg på

Nils Ålenius förslag till Disagårdens utformning, presenterat vid Disagillet i februari 1928. Upplandsmuseets ritningsarkiv.

Nolmyra säteris ägor i Björklinge socken.⁴² Där fanns en järngruva som var i drift kring 1800 och i anslutning till gru-

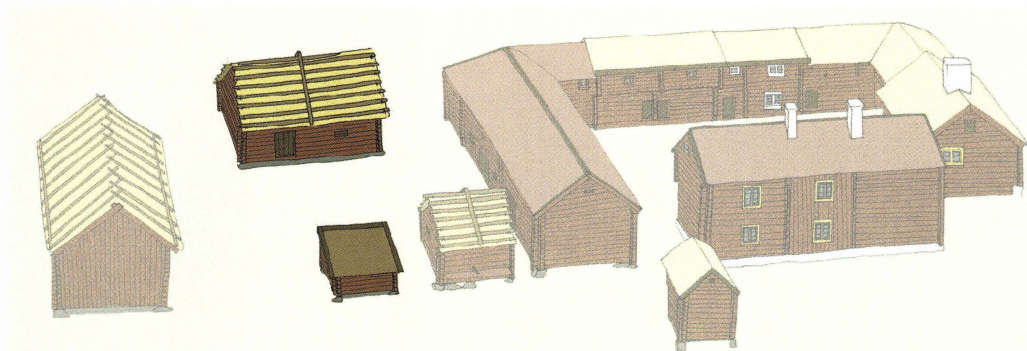
van bodde torpare och gruvarbetare. Gruvarbetarna delade på äng om 18 tunnland och två åkervretar om fem

Nils Ålenius' perspektivskiss över den planerade utformningen av Disagården. Upplandsmuseets ritningsarkiv.

Ladugården och svinhuset på Lilla Bultebo innan flytten till Disagården. PS06462.

Ladugårdens och svinhusets placering på Disagårdens Gränbygård.

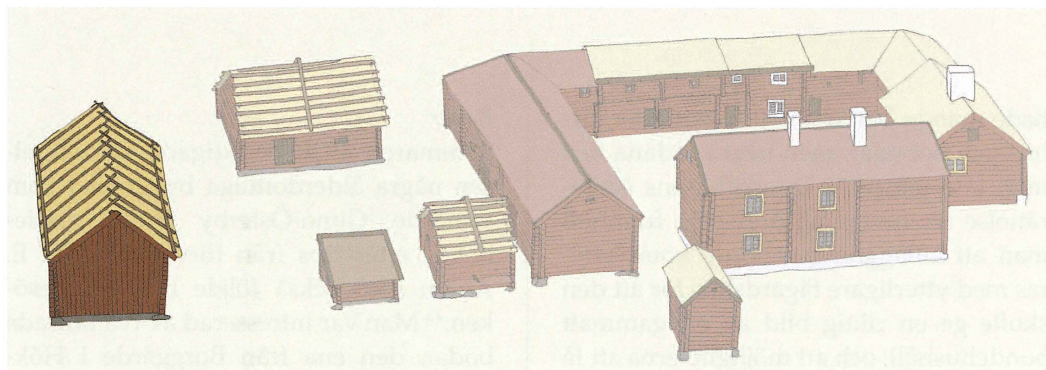
tunnland (ungefär 2 ½ hektar). En del av åkern var 1799 igenlagd till slätter för att få foder till hästarna som drog "winden", alltså spelet till gruvan. Även Gråmuren var alltså en miljö långt ifrån Uppsalaslättens burgna spannmålsbönder, men logen var liksom ladugården i gott och ålderdomligt skick och var förhållandevis stor, med två lador, en tröskkista och en skulle. Förutom parlogen från Gråmuren var man intresserad av en länga med portlider och bodar från grannbyn Lockelsbo i Tierps socken. Lockelsbolängan ansågs passa ihop med Bärbystugan. Båda dessa byggnader hade tagits från platser vid sjön Tämnaren och kunde därför förmodas tillhöra samma byggnadskultur. Disastiftelsen framhöll att Stora Kopparberg många gånger förr visat sitt stora kulturhistoriska intresse. Stora Kopparberg undersökte vilka byggnader

det var frågan och beslutade i juni 1929 att tillmötesgå Disastiftelsen och skänka byggnaderna. Villkor för donationen var att byggnaderna skulle återuppföras i sitt dåvarande eller ursprungliga skick och att de sedan skulle bevaras för framtiden som museiföremål.⁴³ Ytterligare en byggnad hämtades från Lilla Bultebo, ett svinhus, som liksom ladugården skulle få sin plats på Gränbygårdens fägård. Senare förvärvades den sista av fägårdsbyggnaderna, en gödstia med hemlighus från Vissgårde i Ramsta socken.

Med tanke på de stora svårigheterna hade Disanämnden lyckats väl med att få tag på lämpliga byggnader till Gränbygårdens fägård. Den största skillnaden mot fägården på Gränby nr 2 var att utrymmena för spannmålshantering var betydligt mindre på Disagården och att fårhus helt saknades. I rundskrivelsen 1928

Parlogen på Gråmuren i Björklinge socken innan flytten till Disagården. PS08929.

Logens placering på Disagårdens Gränbygård.

Boden från Borggårde i Hökhuvuds socken innan flytten till Disagården. PS06848.

hade man ju bland annat frågat efter fårhus och höbodar, men några sådana fick man inte tag på. I Disastiftelsens årsberättelse för invigningsåret 1931 framhöll man att anläggningen borde kompletteras med ytterligare fägårdshus för att den skulle ge en riktig bild av ett gammalt bondehushåll, och att möjligheterna att få tag på byggnader minskade för varje dag.

Bodar

Sommaren 1929 besiktigade Disastiftelsen några ålderdomliga byggnader som tillhörde Gimo-Österby Bruks Aktiebolag, efter tips från förvaltaren Th. E. Ahrén som också följde med på besöken.⁴⁴ Man var intresserad av två timrade bodar, den ena från Borggårde i Hökhuvuds socken och den andra från Bot-

Källarboden från Stora Källbo i Tensta socken innan flytten till Disagården. PS06457.

mora i Skäfthammars socken. I ett brev till bolaget 31 oktober 1929 beskrivs byggnaderna som mycket intressanta. De var "enastående exempel på äldre uppländsk timmerbyggnadskonst bland allmogen", timrade i en teknik som upphörde vid 1600-talets början och med orneringar som i hela Sverige bara förekom i Uppland. Man anför som ett särskilt skäl

till att det vore önskvärt att få byggnaderna till Disagården att Olandstrakten därigenom skulle bli representerat. De redan anskaffade byggnaderna var nämligen från området närmast norr om Uppsala samt från landskapets nordvästra delar. Kunde stiftelsen möjligen få förvärva antingen båda bodarna eller åtminstone en av dem? Gimo-Österby-

bruks Aktiebolag svarade Disastiftelsen 4 februari 1930. Bolaget hade beslutat att skänka boden från Borggårde till stiftelsen.⁴⁵

1929 skänkte ägarna av Sätuna en kärlbod från Stora Källbo i Tensta socken som Nils Ålenius hade noterat vid sin inventering sommaren 1926. Han beskriver i inventeringsrapporten hur vackert utsågade och snidade loftöverbyggnadens nedre stock och ändarna på gavelstockarna är. Samma år skänkte lantbrukaren Gottfrid Jansson, ledamot av Disanämnden, ett portlider från Lälunda i Gamla Uppsala som Nils Ålenius vid samma inventering hade noterat för de vackra portliderstolparna.

Genom anskaffandet av bodarna fick bymiljön värdefulla tillskott och Disagården fick några av de mest utsökta proven på äldre uppländsk timmerbyggnadskonst.

Disagården uppförs

Disagillet

1928 bildades ett speciellt "Disagille", en stödförening för Disastiftelsen och dess verkställande organ Disanämnden. Tanken var att ett Disagille skulle hållas årligen under de fem kommande åren. Liksom vid Disafesten 1926 var det Oscar Almgren som var initiativtagare. Mycket pengar skulle komma att behövas för fri-luftsmuseet. Disanämnden samarbetade med Skansen i både praktiska och teoretiska ting, och Skansens byggmästare

hade gjort en kostnadsberäkning av flytten och återuppförandet av de byggnader som var aktuella. 25 000 kr blev bedömningen. Det innebar att man behövde få in ytterligare ungefär 20 000 kr, bara för att täcka byggnadsarbetena. Det första Disagillet beskrevs utförligt av både Uppsala Tidning och Uppsala Nya Tidning. Festen hölls på Upplands Nation och gräddan av Uppsalas excellenser, kulturpersonligheter och akademiker var där. "Drottning Disa", en av de få kvinnorna i sällskapet, friherrinnan Wera von Essen, förklarade gillet grundat. Mat åts och skålar dracks. Mjöd serverades av åtta studentskor klädda i folkdräkter. Festprisen, skalden och konstnären Olof Thunman var naturligtvis där och deklamerade en och annan strof. Efter kaffet höll Nils Ålenius ett föredrag om planerna för Disagården och om resultatet av de undersökningar av allmogens byggnadsskick som hade bedrivits. Mot slutet av festligheterna lästes en budkavel upp där gillet uppmanades att ge bidrag till Disagården, antingen i form av årliga mindre bidrag eller en större engångssumma. Givarna skulle få frikort till den blivande anläggningen. Under högtidliga former bars teckningslistor in. Festen inbringade närmare 1 000 kr i bidrag. Teckningslistorna fortsatte att fyllas på under våren 1929 och i maj hade man kommit upp till mer än 4 000 kr. Det största enskilda bidraget var från Upplandsbanken som gav 1 000 kr till Disastiftelsen.

Grundläggningsarbeten för Disagården. PS06820.

Byggnadsarbetena

Grunden till stugorna lades hösten 1928.⁴⁶ Man grävde ner till tjälffritt djup och göt i cement. Sedan lade man en gråstensgrund ovanpå, så att cementen inte var synlig. I februari 1929 började man flytta byggnaderna till Disagården.⁴⁷ Tanken var att man skulle utnyttja vinterföret för att föra fram timret på källkar,

men föret tog slut och man fick vänta på att vägarna blev farbara. Den första stugan som togs ner var Nyvlastugan. I samband med nedtagningen gjordes noggranna undersökningar för att komma fram till byggnadens ursprungliga utseende. Trots byggnadens ringa ålder hade den genomgått många förändringar och nu var målet att återställa den i ur-

Nyvlastugan under uppförande på Disagården. PS06948.

sprungligt skick. Den skulle bli ett uppländskt storbondehem från början av 1800-talet. Bönder från Bälinge och Gamla Uppsala transporterade Nyvlastugan utan ersättning, allt tegel som behövdes skänktes av kringliggande tegelbruk och sågverken skänkte bräder och läkt. 22 november 1929 stod mangårdslängorna, Nyvlastugan och Bärbystugan under tak.⁴⁸

Stallportlidret från Gränby hade dock inte satts upp ännu. Det var svårt angripet av röta och man därför var osäker på om det kunde uppföras. I augusti 1930 höll Nils Ålenius och Wera von Essen en pressvisning av anläggningen som då var i det närmaste klar. Gränbygårdens mangård var färdig och man höll på att slutföra fägården, där endast svinstian från Lilla Bultebo återstod. Boden från Ären-

Mangårdslängorna från Gränby nr 2 under uppförande på Disagården. PS09126.

tuna var också på plats. På andra sidan bygatan var Ytterbystugan med den flankerande Borggårdeboden uppförda, medan portlidret från Lälunda återstod att sätta upp. Bärbystugan stod ännu så länge ensam, men skulle kompletteras med bodlängan från Lockelsbo och källarboden från Stora Källbo i Tensta.⁴⁹ 1930 beskrevs i Disastiftelsens årsredogörelse som ett besvärligt år. Man fick slut på

pengar och tvingades arbeta upp lånade medel för att slutföra flytten av skänkta och köpta byggnader. Vid slutet av året stod dock alla byggnader man dittills skaffat på plats, med undantag för portliderslängan från Lockelsbo. Efter diverse kompletteringsarbeten var man redo för att öppna anläggningen för allmänheten.

Kärnan i anläggningen blev Gränbygården, en rekonstruktion av en central-

Den färdigställda Gränbygården inför invigningen i maj 1931. Foto Gunnar Sundgren. Upplandsmuseets bildarkiv. GS00758.

svensk gård. De centralsvenska gårdarna, som karakteriseras av separata man- och fägårdar med en stallänga med portlider som avskiljare, var i de flesta trakter ganska ovanliga åtminstone fram till början av 1800-talet. I de centrala jordbruksbygderna norr om Uppsala var de dock vanliga betydligt tidigare.⁵⁰ Johan Peringskiölds karta över Gamla Uppsala från början av 1700-talet, som visar en by med centralsvenska gårdar, uppgavs vid

flera tillfällen vara förebilden och inspirationskällan till Disagården. Valet av just en centralsvensk gård till friluftsmuseet i Gamla Uppsala hade fallit sig naturlig. Mer eller mindre av en slump hade man ju dessutom redan 1926 kommit över två mangårdslängor som hörde till just en centralsvensk gård. Förvärven av manbyggnaderna från Ytterbyn respektive Bärby hade tidigare motiverats av deras stora kulturhistoriska värde, Ytterbystu-

gan på grund av dess ålder och intressanta planlösning och Bärbystugan på grund av Wikströmsmålningarna i anderstugan. De fick nu bidra till skapandet av bymiljön med ofullständiga och antydda gårdsformationer. Det fanns dock större planer både för "Bärbygården" och "Ytterbygården". 1935 förvärvades ett stall med portluder från Norrby i Skuttunge socken som ställdes bredvid Östanåboden. I samband med att byggnaderna från Norrby sattes upp sade Nils Ålenius att man genom dess införlivande kunde ge ett exempel på en typ av bondgård som inte har stallet som avskiljare mellan mangård och fägård, utan istället har stallet liggande i fägården. Denna gårdstyp har förekommit på ganska många ställen i Uppland, framhöll han.⁵¹ Nils Ålenius hoppades kunna ge exempel på en tredje gårdstyp, den enkla fyrkanten, genom utbyggnad kring Ytterbystugan. Denna senare gårdstyp var enligt Nils Ålenius av norrländsk typ men förekom i norra Uppland. Att Disagården skulle visa exempel på de tre vanligaste eller viktigaste gårdstyperna i Uppland hade inte formulerats tidigare, men ger en förklaring till hur de ofullständiga miljöerna kring Ytterby- respektive Bärbystugan hade disponerats med byggnader.

Anläggningen försågs med hägnader, bygata, bikupor och täppor. För att få ett intryck av en bymiljö krävdes dessutom ytterligare ett antal byggnader. Redan 1930 framhöll Disanämnden att Disa-

gården borde kompletteras med en soldatstuga, smedja, bastu och väderkvarn, men detta skedde inte förrän långt efter invigningen.⁵²

Invigningen

Efter fem års intensivt arbete stod då äntligen den centraluppländska hembygdsgården, friluftsmuseet Disagården, färdig. När det i slutet av maj 1931 var dags att inviga Disagården var det förstås läge att anordna en stor fest, både för att markera den viktiga händelsen och för att få in pengar till verksamheten. Omfattningen var den största hittills och Disanämnden tecknade en speciell regnförsäkring för att i viss mån minska det ekonomiska risktagandet. Festen pågick i tre dagar. På Gamla Uppsala högar uppfördes ett historiskt festspel av Olof Thunman, iscensatt av Alf Sjöberg. Sånguppträdanden, folkdanser, idrottslekar och marknad blandades med visningar av Disagården. Ett vackert väder bidrog till att göra festen till en succé på flera plan. Det ekonomiska resultatet var lysande, vinsten efter betald nöjesskatt var omkring 15 000 kronor.⁵³

Pressen var lyrisk⁵⁴ och allmänheten vallfärdade till olika evenemang. Projektets framgång berodde på flera saker. Den natursköna platsen vid Gamla Uppsala var väl vald. Man hade en betagande utsikt över jordbrukslätten i norr och ingen modern bebyggelse störde intrycket. Man hade lyckats få tag på en

Besökare på Disafesten 1937. PS07969.

imponerande skara hus som nästan, men inte riktigt, byggde upp en komplett centralsvensk gård, och genom en noga övervägd placering av kompletterande byggnader hade man lyckats skapa en illusion av att Disagården var mycket större än den i verkligheten var – en hel by! Nästan

alla byggnader var mycket gamla. Intrycket av att man på Disagården befann sig i en annan, svunnen tidsålder var delvis en följd av de principer som hade använts vid återuppförandet av de byggnader som transporterats till Disagården. Alla sentida tillägg rensades bort och

man strävade genomgående efter äldsta säkerställda tillstånd hos varje enskild byggnad. Panel togs bort, fönster- och dörröppningar förminskades och äldre taktäckningar rekonstruerades. Små tillbyggda skjul, tröskvandringar och liknande fick inte ens följa med på resan till Gamla Uppsala. Resultatet blev att varje enskild byggnad fick en så ålderdomlig prägel som möjligt, och därmed också miljö som helhet. Man hade lyckats skapa en miljö med förbluffande stämning av gammal uppländsk bondby, med en vindlande bygata och spännande rumsbildningar som lockade till upptäcktsfärder bland åldriga timmerstugor. Det var en miljö för alla sinnen. Här kunde man fira olika högtider och hålla sammankomster i det fria, här kunde man dansa folkdans, umgås med djuren och lära sig om gamla hantverk. Byggnaderna i sig var en provkarta över högt stående timmerkonst, och i omsorgsfullt inredda stugor kunde man lära sig om livet förr.

Noter

- 1 Uppgiften finns i det In memoriam som Wolter Ehn skrev i årsboken Uppland efter Nils Ålenius bortgång 1968.
- 2 Oscar Almgren, "Två uppländska hembygdsälskare". Upplands fornminnesförenings tidskrift XLIII, 1933.
- 3 Beskrivningen finns publicerad i Svenska Turistföreningens årsskrift 1946.
- 4 Minnesorden skrevs av Teodor Carlsson, som inte själv hade känt Eriksson, och är publicerade i Gamla Uppsala. Forntid – nutid. Minnesskrift 1946. Carlsson intervjuade personer som hade känt Eriksson.
- 5 Nils Ålenius' hågkomster finns publicerade i form av ett In Memoriam över Wera von Essen, publicerat i Upplands fornminnesförenings årsskrift Uppland 1953
- 6 UNT:s julnummer 1920
- 7 Skansen ligger naturligtvis inom landskapet Uppland, men skildrade den gamla allmogekulturen i ett övergripande nationellt perspektiv och inte i ett uppländskt. Att Erixon inte uppfattade Skansen som "uppländskt" är naturligt.
- 8 UNT:s julnummer 1926
- 9 Härkeberga kaplansgård var en ålderdomlig gård som var uppmärksammas både av Nordiska museet och mer lokala krafter i Uppsala län. Gården räddades till eftervärden främst genom insatser av Uppsala läns sydvästra hembygds-gille, där Albin Rylander var en drivande kraft.
- 10 Beskrivningen av Disasagan är hämtad från Nordisk Familjebok, tredje upplagan, 1926
- 11 odaterat tidningsklipp från klippbok i Upplandsmuseets Ålenius-samling
- 12 Sune Lindqvist, i UNT 20 oktober 1928: "I friluftsmuseifrågan"
- 13 UT 18 oktober 1927
- 14 UT 18 mars 1927
- 15 Beslutsunderättelse av Kunglig Majestät 8 jun 1928, ställd till länsstyrelsen i Uppsala län.

- 16 UNT 8 juli 1928
- 17 UNT 8 oktober 1928
- 18 Brev från Riksantikvarien Sigurd Curman till Fru Friherrinnan Wera von Essen, daterat Stockholm 6 oktober 1928. Upplandsmuseets arkiv.
- 19 Brev från Riksantikvarien till Disastiftelsen daterat 13 oktober 1928. Upplandsmuseets arkiv
- 20 Kommuniké efter Disanämndens sammanträde 10 oktober 1928, publicerad i UT samt UNT 19 oktober 1928
- 21 UT 29 januari 1929
- 22 John Th. Sahle. Disagården. En levande bild av Uppländsk byggekultur. LT Dagblad 3 februari 1929
- 23 Protokoll fört vid Härkebergakommitténs verkställande utskott torsdagen den 10 juni 1926 med protokolltillägg måndagen den 14 juni. Upplandsmuseets arkiv.
- 24 Nils Ålenius. Dagboksanteckningar renskrivna för Härkebergakommitténs verkställande utskott. Upplandsmuseets arkiv, Åleniussamlingen.
- 25 Anna von Engeström valdes in som ledamot av Disanämnden 1929 som suppleant för Uppsala Läns Husmodersföreningars Länsförbund och Ebbe von Engeström blev senare medlem av Disagillet
- 26 s 12 i Ålenius inventeringsredogörelse 1926
- 27 s 54 i Ålenius inventeringsredogörelse 1926
- 28 s 61 i Ålenius inventeringsredogörelse 1926
- 29 Protokoll fört vid Härkebergakommitténs verkställande utskott onsdagen den 11 augusti 1926. Upplandsmuseets arkiv.
- 30 Disastiftelsen i Upsala: Redogörelse för arbetsåret 1927. Uppsala 1928.
- 31 Den gamla manbyggnaden från Ytterbyn i Skuttunge socken kom senare att i de flesta fall kallas "Skuttungestugan" och det var den benämning Erixon använde
- 32 Nils Ålenius 1927. Dagboksanteckningar. Upplandsmuseets arkiv
- 33 Köpekontrakt 23 december 1923. Upplandsmuseets arkiv
- 34 Köpekontrakt 20 december 1927. Upplandsmuseets arkiv
- 35 Brev från "Ottar Grå" till "Nisse Securitarie", daterat Glömminge 12 juli 1928. Upplandsmuseets arkiv
- 36 Köpekontrakt december 1927. Upplandsmuseets arkiv
- 37 I februari 1839 upprättades en bouppteckning efter skattebonden Anders Jansson, som vid sin död ägde Grånby nr 2. Av uppteckningen framgår att gården hade 10 nötkreatur, varav fyra mjölkkor, en kviga, en tjur, två tomtkalvar samt två spädkalvar. Man hade också 14 får, tre gamla grisar, två kultingar och 6 hästar. Gårdens dyrbaraste föremål var ett tröskverk som värderades till 50 Riksdaler Banco. Det var en ansenlig investering som tillsammans med de stora logarna, ladorna och halmlidren vittnar om spannmålsodlingens stora betydelse. Färdvagnar, porslinsuppsättningar, rullgardiner och dyrbara silver-, koppar- och tennföremål vittnar både om välstånd och om en strävan att vara med sin tid.
- 38 Laga skifteshandlingar i Lantmäterimyndighetens arkiv, akt 03-BJÖ-107

- 39 UNT 8/2 1928
- 40 Stora Kopparberg Bergslags Aktiebolag förvärvade under början av 1900-talet ett stort antal uppländska bruk och kom på det viset i besittning av hemman som tidigare hade legat under dessa bruk.
- 41 Sigurd Erixon genomförde 1920 en bergslagsexpedition och Nils Ålenius ledde den expedition som gällde allmogekulturen. Undersökningarna gällde bruksgårdar, brukssamhällen och allmogebebyggelse som låg under Stora Kopparbergs bergslags aktiebolag, och det var också för detta bolag som undersökningarna genomfördes. Det är rimligt att tro att Ålenius hade nytta av sin ingående kännedom om bolagets byggnader och att de kontakter han fick genom arbetet påverkade det senare urvalet av byggnader till Disagården. Stora Kopparbergs senare donationer av byggnader till Disagården var helt avgörande för projektets framgång.
- 42 Uppgifterna är hämtade från ägomätningshandlingar över Nolmyra säteri 1799, Lantmäteristyrelsens arkiv, akt B5-43:6
- 43 Brev från Stora Kopparbergs Bergslags Aktiebolag till Disastiftelsen 25 juni 1929. Upplandsmuseets arkiv.
- 44 Brev från Disastiftelsen till Gimo-Österby Bruks Aktiebolag 31 oktober 1929. Upplandsmuseets arkiv.
- 45 Brev från Gimo-Österby Bruks Aktiebolag 4 februari 1930. Upplandsmuseets arkiv.
- 46 UNT 11/4 1929
- 47 UNT 5/2 1929
- 48 Enligt Disastiftelsens årsredogörelse 1929
- 49 Odaterat koncept till PM till pressen inför pressvisningen. Upplandsmuseets arkiv
- 50 På 1700-talets storskifteskartor är dock inte gårdstypen så vanlig som man kan få intryck av om man ser på Peringskiölds karta över Gamla Uppsala. De flesta centralsvenska gårdar tycks av kartmaterialet att döma ha utbildats mellan storskiftet på 1700-talet och laga skifte på 1800-talet. Detta gäller även t ex Gränby i Björklinge socken.
- 51 UNT 8 mars 1935
- 52 Väderkvarnen förvärvades 1935 och uppfördes 1937. För de övriga byggnaderna dröjde det ännu längre. En smedja uppfördes 1987, en linbastu 1998 och de senaste förvärven, ett soldattorp med tillhörande fähus, kom på plats 2005 respektive 2007.
- 53 15 000 kr 1931 motsvarar drygt 400 000 kronor i 2009 års penningvärde
- 54 Efter pressvisningen 30 augusti 1930 var t.ex. rubriken i UNT "Disagården blir en pietetsfullt gjord mönsteranläggning" och i UT skrev man att det var ett "storartat företag"

Källor och litteratur

Fotografier

Om ej annat anges är fotografierna tagna av Paul Sandberg. Finns i Upplandsmuseets samlingar.

Otryckta

Landsarkivet i Uppsala

Norunda Häradsrätt, volym F:12:

Bouppteckning efter Anders Jansson,

Gränby, död 6 februari 1839

Lantmäteristyrelsens arkiv
 Lantmäterimyndighetens arkiv
 Upplandsmuseets arkiv
 Åleniussamlingen
 Disastiftelsen

Tryckta

Uppsala Nya Tidning (UNT) 1926–1937
 Uppsala Tidning (UT) 1927–1936
 Lt Dagblad
 Uplands Nation VT. 1914–HT. 1925.
 Uppsala 1926
 Uplands Nation 1933–1941. Uppsala 1942.
 Beskrifning till kartan öfver Tierps tingslag af
 år 1862, Upsala län. (Stockholm: Rikets
 ekonomiska kartverk 1866)
 Nordisk Familjebok, 3:e upplagan, 1926
 (Stockholm: Aktiebolaget Familjebokens
 förlag 1926)
 Almgren, Oscar 1933. Två uppländska hem-
 bygdsälskare. I: Upplands fornminnes-
 förenings tidskrift XLIII
 Carlsson, Teodor 1946. I: Gamla Uppsala.
 Fortid – nutid. Minnesskrift utgiven med
 anledning av kommunens införlivning
 med Uppsala stad 1 januari 1947. (Uppsala:
 Gamla Uppsala kommunalnämnd 1947)
 Curman, Sigurd 1940. Åreporten på Salsta. I:
 Uppländsk bygd. En samling studier tilläg-
 nade Wera von Essen på hennes femtioårs-
 dag den 3 februari 1940 (red. Nils Ålenius).
 (Uppsala: Disastiftelsen 1940)
 Disastiftelsen i Uppsala 1928–1936:
 Redogörelse för arbetsåret. (Uppsala:
 Disastiftelsen)

Ehn, Wolter 1968. In memoriam, Nils Ålenius.
 I: Uppland, Upplands fornminnesför-
 enings årsbok 1967/68 (Uppsala:
 Upplands fornminnesförenings förlag
 1968).
 Erixon, Sigurd 1920: Upplands bondgårdar
 och vår kulturhistoria. I: Uppsala Nya
 Tidnings julnummer 1920
 Lindqvist, Sune 1928: I friluftsmuseifrågan. I:
 Uppsala Nya Tidning 20 oktober 1928
 Lindqvist, Sune 1946: I: Svenska
 Turistföreningens Årsskrift 1946
 Peringskiöld, Johan 1710: Monumentorum
 sveo-gothicorum liber primus, Uplandiæ
 partem primariam Thiundiam continens,
 Sect I, Cap V, sid 216. Stockholm 1710.
 Ålenius, Nils 1926: Ett gammalt storbonde-
 hem. I: Uppsala Nya Tidnings julnummer
 1926
 Ålenius, Nils 1953. In memoriam, Wera von
 Essen. I: Uppland 1953 (Uppsala:
 Upplands fornminnesförenings förlag
 1953).

Per Lundgren är byggnadsantikvarie vid
 Upplandsmuseets kulturmiljöavdelning och
 ansvarig för Disagårdens byggnadsvård.